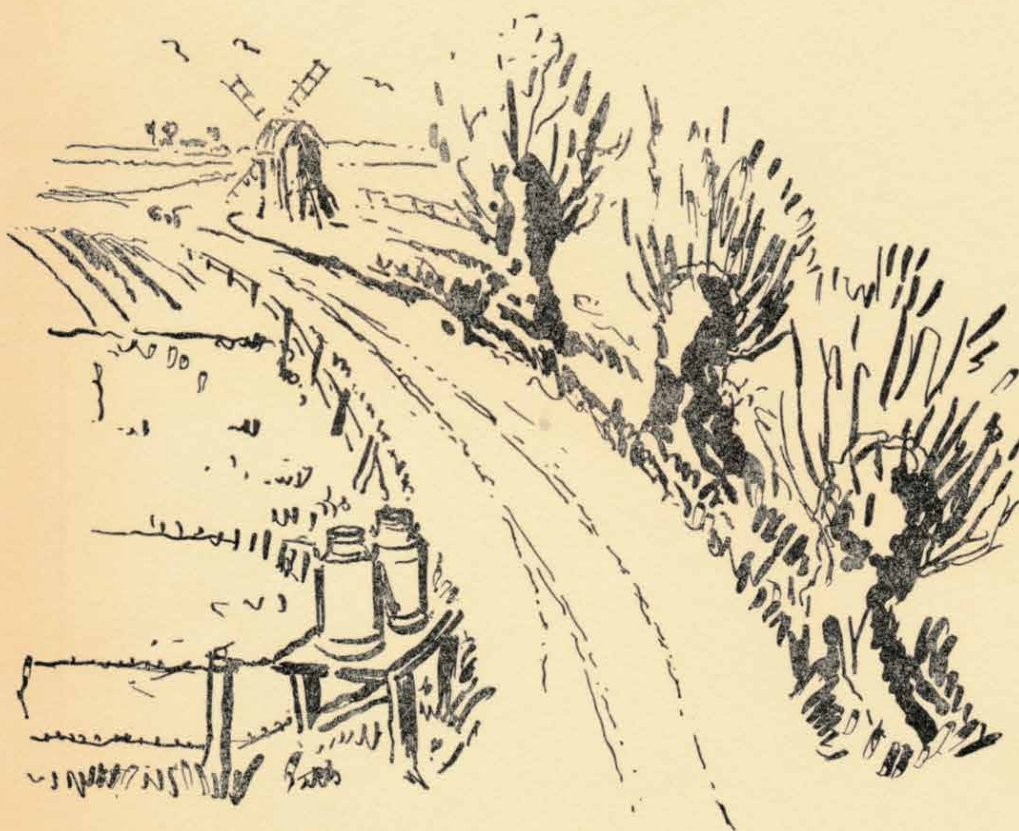

BYARFORNET

DEN SKÅNSKA

HEMBYGDSTIDNINGEN

*I byarna ha taken
sin mjuka snöpäls fältt.
Likt svarta tuvor träden stå
i vita blomsterfält.*

*Orörlig hänger luften
i fuktigt gult och grått;
och runt omkring i tystnaden
det droppar tungt och vått.*

Ola Hansson

Hybyprosten Nils Grönberg i folktraditionen

av

HELGE ANDERSSON

TILL DET gamla värdshuset Tillysborg i Östra Skrävlinge by i Husie socken, vilket var föremål för en artikel i Byahornet nr 1/1955, är knuten en hemsk sägen om en halshuggen präst. Sägningen, som än i dag är levande bland äldre bybor, omnämnes i korthet i artikeln "Skånskt skrock, Sägner från Husietrakten" av Z. Carlsson i Byahornet nr 4/1955. Från Östra Skrävlinge återges i sistnämnda artikel talesättet: "Nu kommer den huvudlöse prästen farande igen."

Sägningen har efter en gammal bybos berättelse på ortens genuina mål av förf. härav upptecknats som följer: "De va en präst hænne i Hyby, såmm hadde vad tjöranes inge i Malme å tad ud pänja po en bank. De va stora pänja, fårr de va en rijor knöse, denn darrade prästen. Hann brua å ta bra betalt, nårr hann jorfäste fällk. Ettor va di sa konne hann hogga bra fårr si åsse po anned vis. Nåck va de så nårr prästen va po väj himmad mod Hyby po ettormiddan, så stanna hann ti ve Tillisbårr å jick ing po krued å to si en bid mad. Hann hadde vell sodded po tjarran å bled bodde syllten å tåsst. Nårr hann så skolle ji si åstå ijenn, så hadde de bled rent mårrt. Så skolle krumannen fylla me prästen en bid å visa hann en jinnväj, så hann skolle komma fort himm. Nårr di så hadde kommed itt sticke udanåmm byen, de va vell hännad mod Sallorp ti, så mårrda krumannen prästen, hann halshogg hann, å sin så bant hann hoeded fast ve kråppen å lo hästana springa himm me denn döe ti Hyby prästagår. Krumannen to prästens pänja å grava nårr i sin trögår. De va flere tusen riksdalor. Ettor de så spöjar de po väjana åmm nåttorna. Nårr de e mårrt, kann en möda en hästjoss, såmm tjör me en farli fart mitt po väjen, å då e de ti å komma ongan fortare än kvickt."

En noggrann undersökning har gett vid handen, att sägningen saknar varje som helst verklighetsunderlag och helt är att hänföra till folkfantasin luftiga rymd. Det kan ur skriftliga källor med lätthet fastslås, att ingen värdshusvärd på Tillysborg gjort sig skyldig till prästmord eller annat mord. De båda präster som verkat i Hyby under den tid Tillysborg fungerade som värdshus (1853—1900), kyrkoherdarna Nils Grönberg och Anders Araskog, har båda dött en naturlig död. En av förf. härav företagen sägenhistorisk analys har visat, att det i stället med all sannolikhet förhåller sig så, att den hemska Tillysborgssägningen är en sentida avläggare till den kända 1500-talsvisan om "Den rike Herr Holger till Häckeberga", en adelsman, som kom i onåd hos danske kungen och blev halshuggen. Efter avrättningen bänds huvudet fast vid kroppen med remmar, riddaren spändes fast i sadeln, och hästen fick springa hem med sin döde herre till fru Tale på Häckeberga, som vid den hemska synen av sin döde make lät spänna för den stora karossen och körde rakt ned i en skogstjärn, där det sedan dess säges spöka, då fru Tale gör förtvivlade försök att komma upp till vattenytan. Antagligen har nu sägningen om Herr Holger berättats för byborna i Östra Skrävlinge av förbönder från Häckeberga, som ofta körde till Malmö och hade sin väg förbi Tillysborg, där de rastade och senare vid något pokulerande på värdshuset blivit överflyttad på en präst i Hyby. Underlaget till Tillysborgssägnens präst utgör säkerligen den rike Hybyprosten Nils Grönberg, vida känd i den kringliggande bygden för sin snålhet och gnidenhet, särskilt mot fattigt folk, och som ofta reste till staden i bankärenden. En bidragande orsak till sägnens uppkomst är säkerligen en del ofta berättade hemska historier om rånmord i eller invid

skånska värdshus. Måhända har också bybornas hätskhet mot prästerna, som motarbetade värdshuset, spelat in. Tillysburgssågnen är ett typiskt exempel på hur folktraditionen gärna förlägger en händelse längre fram i tiden än den verkliga timat och tillskriver den en person, som för tillfället är mera aktuell än den ursprungliga huvudpersonen.

Denna sin uppfattning om Tillysburgssågnens uppkomst har förf. tidigare deklarerat i olika sammanhang, bl. a. i en tidn.-art. i S.D.S. 1952 19/10. Denna uppfattning har emellertid inte accepterats av författaren till Lunds stifts herdaminne, f.d. överbibliotekarie Gunnar Carlquist, som med utgångspunkt från nämnda tidn.-art. i S.D.S. anklagar förf. för att ha riktat orättvisa beskyllningar mot Hybyprosten Nils Grönberg genom att blanda in honom i Tillysburgssågnen. I den senast utkomna volymen av Lunds stifts herdaminne II: 5 om präster i Bara kontrakt skriver Carlquist i sin biografi över den 1880 avlidne prosten Nils Grönberg följande: "En enl. de efterlevandes uppgift mycket orättvis beskyllning mot Nils Grönberg förekommer i en tidn.-art. (S.D.S. 1952 19/10) om 'Landsvägskrogar i Malmötrakten' av Helge Andersson. Med anledning av en sägen om att en präst skulle ha blivit mördad av krögaren på den 1853 grundade krogen Tillysburg uppger förf., att sågnen, vilken på grund av flera skäl säkerligen är en nyare variant av den gamla sågnen om 'Rike Herr Holger till Häckeberga' icke kan gälla någon annan än 'den rike Hybyprosten Nils Grönberg, vida känd i bygden för sin snålhet och gnidenhet, särskilt mot fattiga, och som ofta reste till staden i bankärenden.' Det synes icke finnas något fog för dessa beskyllningar mot den fromme Nils Grönberg, som enl. de anhörigas meddelande länge levde i stor fattigdom och först mot slutet av sitt liv blev skuldfri."

Förf. har i berörda tidn.-art. liksom vid övriga tillfällen, då Tillysburgssågnen behandlats icke riktat några som helst beskyllningar mot den avlidne prosten Grönberg i Hyby och långt mindre ifrågasatt hans fromhet utan endast återgett folktraditionens bild av honom sådan den nu är och såkligt konstaterat, att han gjorts till huvudperson i en förvanskad version av en medeltida slottsågen. Enligt folktraditionen var prosten Grönberg snål och girig, och det är denna folktraditions karakteristik och ingenting annat, som förf. trogen sina meddelares berättelser har återgett. I sin ägo har förf. sammanlagt 17 uppteckningar efter äldre med-

delare från såväl Bara som Oxie härad, vilka samtliga betygar prosten Grönbergs snålhet och girighet. Innan vi närmare granskar folktraditionens bild av prosten Grönberg, lämnas några data ur hans liv.

Nils Mårtensson Grönberg var född i Linderöd 1801 och son till timmerarbetare Mårten Nilsson och hans hustru Bengta Nilsson. Efter studier i Lund prästvigdes han 1827 och blev efter kallelse av patronus, kammarherre Nils Trolle, utnämnd till kyrkoherde i Hyby 1833. Prost över egen församling blev han 1845 och kontraktsprost 1846. Han avled i Hyby 1880. Enligt S. Cavallin i Prästmöteshandlingar ihågkommes han "som en anspråkslös man och arbetsam präst av Schartaus skola."

Och nu till folktraditionens bild. Här återges nu ordagrant samtliga i förf:s ägo befintliga uppteckningar såväl kortare påståenden som mindre historier med angivande av uppteckningsorten.

- 1/ Grönbarr denn hann konne sko si. (Hyby)
- 2/ Grönbarr va så farlet hågalen så. (Hyby)
- 3/ Grönbarr de va en snål fan. (Hyby)
- 4/ Grönbarr hann va så hågalen så hann to så mied hann fick. (Hyby)
- 5/ Va darr ente nåd å få så jore ente Grönbarr så stor affär åu ed. (Hyby)
- 6/ Grönbarr i Hyby va en mied näri å hågalen präst. (Genarp)
- 7/ Grönbarr va övorallt å luta darr såmm darr va nåd å hämta, annars jore hann ente så stor stahäja. (Klågerup)
- 8/ Grönbarr konne nåck va snäll åu si nårr de skolle va, menn hann va snål å näri så de va rent ovardet. (Klågerup)
- 9/ Grönbarr hann va så farlet åmm si. Hann skolle ha allt. Åmm de så va en lort så skolle hann ha denn åsse. (Klågerup)
- 10/ Prästasäcken e bännalös ettor va di sior. Grönbarrs va de mingstings å de redet ändå fårr denn hann skolle då gava övor allt. (Klågerup)
- 11/ Denn darrade Grönbarr to tre riksdaler fårr de hann jorfäste min gamla mor. Di pänjana konne vi bättor behövt, fårr denn hann hadde pänja så hann konne spränja bankorna inje i Malme. (Klågerup)
- 12/ Nårr Grönbarr komm aganes så sa di: "Här kommer Hyby präst. Nu har hann hatt en begravning. Nu skall hann inj i banken. (S. Sallerup)
- 13/ Nårr ja tjente i Hyby snacka di mied åmm en

präst, såmm hidde Nels Grönbarr. Hann skolle ha vad så hågalen. Hann to pänja fårr hann jorfäste fattet fällk. Hann va jo dö nårr ja tjente i Hyby, menn di snacka mied åmm ed. Fällk tytte de va fårr galed åu en präst. (Husie)

14/ Grönbarr va såmm sajt va en näri präst. En gång to hann fem riksdalor fårr de hann jorfäste en fatti tårpare po Hyby goss, å denn stackals kvinjan motte ta sina sista styvra å ji prästen, såmm hadde jarta i si å ta så mied hann fick. (Husie)

15/ Darr e jo itt ortöj såmm di mied bruar. Di sior jo såmm så ad "denn hann e snål så hann skrijor nårr hann sjidor." Så va darr en liden påg såmm hadde kommed fårrbi Hyby prästagår, å darr va nonn såmm skräj så dant i prästagåren. De va po denn darrade Grönbarrs tid. Nårr pågen komm himm så snacka hann åmm fårr moren, ad darr hadde vad nonn såmm hadde skräjed så dant i prästagåren. Då sa moren: "A då sadd vell prästen å sjud." Va honn mente, fårrstår en jo. Denn darrade Grönbarr de va en mied snål präst. Di snacka mied åmm hann nårr ja tjente i Hyby po nittitaled. (Husie)

16/ Hans Olsen hadde de ente så fitt, å många glytta hadde hann åsse. Menn nårr kvinjan dö, så motte hann ji prästen fira riksdalor fårr hann sytte begravningen. De va Grönbarr, å denn hann hadde or åmm si å va snål å hågalen så de fårrslo. (Husie)

17/ Darr va en fatti husare hånne i Klågorp såmm va dö. Nels Hansen hidde hann. Å Grönbarr ville fysst ha fem riksdalor fårr hann skolle begrava hann. Å kvinjan gräd å va rent ifrå si. Så slo hann åu ti tre. Menn kvinjan konne ente ji hann mer än en riksdalor, honn konne ente po villkór. Nårr di sin skolle ha beåpptickning-komm Grönbarr did å skolle se va darr va ettor mannen, å hann ville ha sina två riksdalor, å de motte kvinjeskråued ud me. (Husie)

I Landsmålsarkivet i Lund förvaras dessutom flera uppteckningar om prosten Grönberg, som gjorts av fil. dr Ingemar Ingers, och som samtliga dokumenterar prosten Grönbergs snålhet. En sagesman, f. 1842, som gått och läst för Grönberg har berättat följande: "Ja jittj å leste fårr Grönbarr. Dänn Grönbarren de va en räli präst. Hann va noga åw si, å töjde mé. Näst denn sistedan vi va hos hann, så skolle vi ha pänja ti hann, de sa hann ifrå. Såmma hadde en riksdalor, å såmma hadde en snes ägg, å såmma hadde en mark smör. Så fittj di itt lided

glas vin, alla glyttana." En gammal Tottarpsbo har berättat följande: "Männ darr va en präst i Hyby — hann va svärfar te Araskog — å hann va rij å näri. Då bruté di jo betala fårr si, nårr di jorföste lij. Så va där itt par gamla fälk, di hadde en sån såmm va skomagare; så dö faren; så komm sånen did å frågte åmm hann ville jorfästa hans far. Så la han åpp tre kronor. Så sa prästen: "De va litta lited. Männ där bler väll aksjon, så där bler litte mera eftor nåmm." Så va där en ann mann, såmm hidde Hans Nelsen; ja tjände hann. Hann komm did å skolle ha jorfäst sin kvinja, honn va dö. Så bjöd hann åsse tre kronor. Så sa hann po samma le: "Ja, männ de va litta lited." — "Ja, männ ja har ente rå ti å ji mer," sa Hans Nelsen. — "Ja, männ Hans Nilsen kann ju me å mura, å då konne Hans Nilsen gå hit å ansa åmm min bakarugn, den e litta dälli." Denna sagesman har aldrig vistats utanför sin födelsesocken, varför hans berättelse är ett belägg för att historierna om prosten Grönberg nådde långt. Den som ytterligare vill pejla folktraditionens uppfattning om prosten Grönberg kan med fördel vända sig till äldre personer i Hyby och Klågerup, där det finns ett rikt material.

Som framgår av folktraditionens berättelser torde det inte råda något tvivel om att det är prosten Grönberg i Hyby, som fått stå modell till Tillysborgssågens präst.

Slutligen vill förf. framhålla, att bouppteckningsprotokollet efter prosten Grönberg, som är en offentlig handling och tillgängligt (också för överbibliotekarie Carlquist och prosten Grönbergs anförvanter) i arkivet i Torna och Bara Domsagas kansli i Lund under nr 3 B.W.T. 1881 upptar 59.435 kr i tillgångar. Av dessa var 56.657 kr innestående i olika banker eller utlånade mot reverser. I Skånes Enskilda Bank innestod 17.610 kr, fördelade på två bankböcker och i Ousby Sparbank 484 kr. Bouppteckningens behållning utgjorde 56.070 kr. Denna bouppteckning vittnar inte precis om att prosten Grönberg levat hela sitt liv "i stor fattigdom och först mot slutet av sitt liv blev skuldfri" såsom hävdas i Carlquists herdaminne. Tvärtom får väl en person, som 1880 i bobehållning hade 56.070 kr mot bakgrunden av dåvarande penningvärde anses såsom förmögen och välbärgad.

Förf. finner ingen anledning att frågå den uppfattning, som kommit till uttryck i tidigare artiklar. Den karakteristik, som där getts av prosten Grönberg, nämligen rik och snål, verifieras av bouppteck-

tekningsprotokollet och en samstämmig folktradition, vilka båda källor förf. för sin del betraktar som tillförlitligare och mera objektiva vittnesbörd än avlägsna anförvanter meddelanden till överbibliotekarie Carlquist.

Att överbibliotekarie Carlquist vid utarbetandet av herdaminnet i brist på historiskt källmaterial eller som komplettering själv icke underkänner folktraditionens upplysningar visar ju det faktum, att i flera biografier över hädangångna präster just folktraditionen i socknen åberopas som källa. Så bl. a. i biografien över den 1906 avlidne kyrkoherden Elis Bjugg i Brågarp, där en i Lunds Landsmålsarkiv befintlig uppteckning citeras. Det heter här bl. a. om kyrkoherde Bjugg, att han "brute titt å tätt syppa litt formied, liasom han åd formied osse, men så ble han osse så tjock å fed så han konne ente gå te sist." Här tar sålunda överbibliotekarie Carlquist folktraditionens berättelser som belägg för kyrkoherde Bjuggs fylleri. Mot bakgrunden av vad överbibliotekarie Carlquist här tillåtit sig förmedla till trycket av folktraditionens berättelser om denna prästman, som levat ända in på 1900-talet behöver väl förf:s uppgifter om prosten Grönberg inte te sig så förfärligt upprörande

och omdömeslösa. Skillnaden i sak är bara den, att kyrkoherde Bjugg inte har några ättlingar, som kan göra gensaga, och då kan man tillåta sig mera, menar kanske överbibliotekarie Carlquist. När överbibliotekarie Carlquist *själv* utnyttjar folktraditionens material är det fullt *comme-il-faut*, och allt kan tryckas, men när någon annan gör det, stämplas det som "mycket orättvis beskyllning."

Till undvikande av missförstånd är förf. härav till sist angelägen att kraftigt understryka, att föreliggande artikel icke utgör ett angrepp mot den 1880 avlidne prosten Grönberg i Hyby utan endast som i rubriken tydligt anges avser att redovisa folktraditionens bild av honom sådan den ännu lever kvar i bygden. Men mänskliga svagheter såsom snålhet och girighet utesluter naturligtvis inte goda sidor. Det tillkommer icke människor att döma, allra minst förf. härav. Domen är förbehållen åt den Högste. Men vi får icke nonchalera det material, som folktraditionens berättelser utgör, då det gäller att skapa en sann bild av en människa, och det är sanna bilder herdaminnet bör innehålla och inte för anförvanter tillfredsställande skönmålningar.

SILVERUR

av M A R I A N N E H E L L M É R

*Jag skulle resa med ett tåg.
Då gav du mig ditt silverur,
som innerst i din ficka låg.
Det skulle ge mig tur.*

*Jag reste genom vinterland,
men uret som du gett
bar ännu värmen från din hand
i silverblank boett.*

*Det tickade var stund som gick
och varje natt och dag.
Jag mindes varje ögonblick
ditt hjärtas varma slag.*

*Än har jag kvar ditt silverur —
en liten tingest i min hand,
som inte tickar mer i dur —
ej skänker värme från din hand.*

*Det är som om jag åter såg
dig stå intill mig som förut
och ge till avsked på ett tåg
din kärleks silverattribut.*